

19.–22.10.2010

Dnro 2940/3/10

Ratkaisija: Oikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Håkan Stoor

NIUVANNIEMEN SAIRAALAN TARKASTUS 19.–22.10.2010

Pöytäkirja

SISÄLLYSLUETTELO

1	AIKA, PAIKKA JA LÄSNÄOLIJAT	3
2	TARKASTUKSEN TARKOITUS	3
3	TARKASTUKSEN KULKU	4
4	YLEISTÄ TARKASTUSKOHTEESTA	4
5	OIKEUSASIAMIEHEN HAVAINNOT JA KANNANOTOT	5
5.1	Yleiset havainnot	5
5.2	Potilaan itsemääräämisoikeuden rajoitukset.....	6
5.2.1	Rajoituksia koskevat ohjeet	6
5.2.2	Potilaille ja omaisille jaettava informaatio	7
5.2.3	Henkilöntarkastus ja -katsastus	8
5.2.4	Potilaiden eristäminen.....	12
5.3	Yksityisen vartioimisliikkeen palveluiden hankkiminen.....	15
5.3.1	Vartijoiden käyttö sairaalassa	15
5.3.2	Oikeusohjeet.....	16
5.3.3	Arviointi.....	18
5.4	Potilaiden edunvalvonta	19
5.5	Potilaiden kanttiiniostokset.....	19
6	OIKEUSASIAMIEHEN TOIMENPITEET	20
6.1	Oikeusasiamiehen kannanotot	20
6.2	Lisäselvitykset	20
6.3	Esitykset sosiaali- ja terveysministeriölle	21
6.4	Tiedoksianto Valviralle ja Itä-Suomen aluehallintovirastolle	21

1 AIKA, PAIKKA JA LÄSNÄOLIJAT

Aika: 19.-22.10.2010

Paikka: Niuvanniemen sairaala, Kuopio

Läsnä: **Niuvanniemen sairaalasta**

---	johtava lääkäri
---	ylilääkäri / työsuojelupäällikkö
---	ylilääkäri
---	erikoislääkäri
---	erikoislääkäri
---	johtava ylihoitaja
---	ylihoitaja, tietosuojavastaava
---	ylihoitaja
---	osastonhoitaja,
	potilastietojärjestelmän pääkäyttäjä
---	osastonhoitaja
---	päätuottamismies JHL ry.
---	talusjohtaja
---	varapotilasasiamies

Eduskunnan oikeusasiamiehen kansliasta

---	oikeusasiamies
---	vanhempi oikeusasiamiehensihteeri
---	vanhempi oikeusasiamiehensihteeri (siht.)
---	neuvontalakimies
---	notaari

Lisäksi tarkastukseen osallistuivat avustavina asiantuntijoina Itä-Suomen aluehallintovirastosta aluehallintoylilääkäri - - - ja ylitarkastaja - - -.

2 TARKASTUKSEN TARKOITUS

Suljettujen laitosten tarkastaminen kuuluu eduskunnan oikeusasiamiehen lakisääteisiin tehtäviin. Tarkastuksen tarkoituksena oli tutustua sairaalan psykiatriseen erikoissairaanhoidon ja erityisesti tahdosta riippumattomassa hoidossa olevien potilaiden oloihin ja heidän perusoikeuksiensa toteutumiseen. Tarkoituksena oli myös selvittää, miten potilaita neuvotaan ja heille tiedotetaan heidän oikeuksistaan sekä miten potilaiden omaiset otetaan huomioon tässä yhteydessä.

Sairaalalle oli erikseen ilmoitettu seuraavista tarkastusteemoista:

- sairaalan ohjeet (yleisten ohjeiden suhde osastojen omiin ohjeisiin)
- henkilötarkastukset ja -katsastukset, erityisesti sairaalaan tultaessa
- yksityisten vartijoiden käyttö sairaalassa
- pitkään eristettyjen potilaiden olosuhteet eristyksen aikana

3 TARKASTUKSEN KULKU

Tarkastuksen ohjelma käy ilmi liitteestä 1.

Tarkastuksen ensimmäisenä päivänä oikeusasiamies tutustui nuoriso-osastoon ja keskusteli nuorten omaisten kanssa. Toisena päivänä oikeusasiamies keskusteli sairaalan johtavan henkilökunnan kanssa tarkastuksen teemoista. Hän tarkasti myös osaston 1 ja 3 sekä keskusteli potilaiden kanssa.

Lisäksi oikeusasiamiehen kanslian edustajat tarkastivat potilasasiakirjoja sekä kävivät luottamuksellisia keskusteluja potilaiden ja henkilökunnan kanssa. Keskustelut jatkuivat vielä 20 ja 21. 10 ja niihin osallistui yhteensä 76 potilaasta tai henkilökunnan edustajaa (liite 14).

Aluehallintoylilääkäri tapasi kaikki eristyksissä olleet 23 potilasta ja keskusteli heidän kanssaan (liite 13).

Tämän pöytäkirjan luonnos on lähetetty sairaalaan kommentoitavaksi.

4 YLEISTÄ TARKASTUSKOHTEESTA

Sairaalassa hoidetaan mielentilan vuoksi rangaistukseen tuomitsematta jätettyjä henkilöitä (ns. kriminaalipotilaat) ja suoritetaan mielentilatutkimuksia. Lisäksi sairaalassa hoidetaan vaarallisia ja/tai vaikeahoitoisia psykiatrisia potilaita. Sairaala toimii Kuopion yliopiston oikeuspsykiatrian klinikkana.

Sairaalan arvoja ovat potilaslähtöisyys, perusoikeuksien ja ihmisarvon kunnioittaminen, ammatillisuus ja tuloksellisuus, oikeudenmukaisuus ja avoimuus sekä työhyvinvointi.

Sairaalassa on 14 osastoa, joista yksi on avo-osasto (osasto 13) ja yksi erityisen vaikeahoitoisten ja/tai vaarallisten alaikäisten hoito-osasto (osasto 20, ns. nuoriso-osasto). Osastoista seitsemän on miesosastoja, viisi sekaosastoa, yksi naisosasto ja yksi alaikäisten osasto. Sairaansijoja on 296, aikuisille 284 ja alaikäisille 12. Jotkut osastoista toimivat lääketieteen perus- ja jatkokoulutuspaikkoina sekä terveydenhuollon opiskelijoiden koulutuspaikkoina. Vuoden 2010 ensimmäisen puolivuoden aikana aikuisosastojen käyttöaste oli 94,97 % ja nuoriso-osaston 97,60 %.

Hoitohenkilökuntaa aikuisosastoilla potilasaineksen mukaan on 0,67–1,53 hoitajaa/sairaansija, nuoriso-osastolla 3,17 hoitajaa/sairaansija. Osastojen henkilökunta koostuu mm. osastonhoitajasta, apulaisosastonhoitajasta, sairaanhoitajista, mielisairanhoitajista, osastonsihteeristä, laitoshuoltajista, lääkäreistä, psykologista, sosiaalityöntekijästä, ylihoitajasta ja toimintaterapeutista. Lisäksi osastot tekevät yhteistyötä työ- ja toiminnallisen terapian, fysioterapian, liikunnanohjaajan sekä muiden tukipalveluyksiköiden kanssa

Valtaosa sairaalan potilaista on mielisairaudesta johtuvan syyntakeettomuuden vuoksi rikoksesta tuomitsematta jätettyjä henkilöitä (ns. kriminaalipotilaat). Noin kolmasosa ja alaikäisten hoitoyksikössä lähes kaikki potilaat olivat vaarallisuuden ja/tai vaikeahoitoisuuden takia sairaanhoitopiirien hakemuksesta sairaalaan otettuja. Potilaille tyypillisiä erityisongelmia olivat päihdeongelmat sekä väkivaltaisen käyttäytymisen heikko hallintakyky. Sairaalassa on tehty viime vuosina 40–60 mielentilatutkimusta/vuosi.

Vuoden 2009 lopussa hoidossa olleiden kriminaalipotilaiden keskimääräinen hoitoaika oli 8 v 5 kk (pisin hoitoaika 54 v 2 kk). Vaikeahoitoisena sairaalaan otettujen potilaiden vastaava luku oli 5 v 4 kk ja (pisin hoitoaika 23 v 5 kk). Vuoden 2009 aikana poistettujen kriminaalipotilaiden keskimääräinen hoitoaika oli 6 v 5 kk ja vaikeahoitoisten 2 v 6 kk.

Sairaalan osastojen kuvaus ja sairaalan toimintaa kuvaava tilasto on liitteenä 3a-b.

5 OIKEUSASIAMIEHEN HAVAINNOT JA KANNANOTOT

5.1 Yleiset havainnot

Oikeusasiamiehen käsityksen mukaan sairaalassa pyritään turvaamaan potilaiden hyvä hoito ja kohtelu sekä kunnioittamaan heidän perusoikeuksiaan hoidon aikana. Oikeusasiamies piti myönteisenä potilaiden eristämisen vähentämistä koskevaa projektia ja siitä saatuja tuloksia (liite 7). Hän piti myös tärkeänä paloturvallisuuden parantamiseksi aloitettua hanketta, jossa osastoille asennetaan sprinklerilaitteet. Sairaalan verkkosivut hän totesi poikkeuksellisen informatiivisiksi.

5.2 Potilaan itsemääräämisoikeuden rajoitukset

5.2.1 Rajoituksia koskevat ohjeet

Yleiset ja osastokohtaiset ohjeet

Mielenterveyslain (jäljempänä MTL) 22k §:n 1 momentin mukaan sairaalan psykiatrasta hoitoa antavassa yksikössä tulee olla kirjalliset, riittävän yksityiskohtaiset ohjeet siitä, miten tässä luvussa tarkoitettuja potilaan itsemääräämisoikeuden rajoituksia toteutetaan.

Sairaalassa noudatetaan 16.9.2010 uusittua ohjeistoa "Niuvanniemen sairaalan yleinen järjestys ja ohjeet koskien potilaan itsemääräämisoikeuden rajoittamista (mielenterveyslain 4a luku, 14.12.1999/1116)", jäljempänä sairaalan rajoitusohjeet. Ohjeet on julkaistu sairaalan verkkosivuilla. Sen lisäksi jokaisella osastolla on omat säännöt, jotka saattavat sisältää ohjeita rajoitusten käyttämisestä.

Oikeusasiamies piti sairaalan yleisiä ohjeita hyvin laadittuina ja informatiivisina. Hän piti myönteisenä ohjeiden julkaisemista sairaalan verkkosivuilla.

Osastojen ohjeista oikeusasiamies sen sijaan totesi, että niissä ei kaikilta osin ole otettu huomioon, että mielenterveyslain 4a -luvun lähtökohtana on ns. laitovallan kieltö. Tämä merkitsee sitä, että potilaan oikeuksia ei voida rajoittaa osastojen omilla ohjeilla, vaan rajoitusten on perustuttava lakiin ja ne on tehtävä yksilöllisen harkinnan perusteella.

Osastojen ohjeet perustuvat usein siihen, että potilaan on saatava erillinen lupa liikkumiseen sairaalan alueella, omaisuuden hallussa pitoon tai vieraiden vastaanottamiseen. Lain lähtökohta on kuitenkin päinvastainen: Potilasta voidaan kieltää poistumasta tietyn hoitoyksikön tiloista, hänen omaisuuttaan voidaan tietyin edellytyksin ottaa haltuun tai hänen yhteydenpitoaan voidaan rajoittaa (MTL 22d, 22g ja 22i §). Omaisuuden haltuunotosta ja yhteydenpidon rajoittamisesta on tehtävä valituskelpoinen päätös (MTL 24 §).

Oikeusasiamies piti kuitenkin mahdollisena, että eri osastojen ohjeista käy ilmi, minkälaista omaisuutta osastolla yleensä pidetään "yleistä järjestystä vakavasti haittaavina esineinä" (MTL 22g §), jotka voidaan tarvittaessa ottaa haltuun. Lainvalmisteluasiakirjoista käy ilmi, että toimintayksikön yleistä järjestystä vakavasti haittaavat esineet voivat olla eri toimintayksiköissä erilaisia (Sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausunto 35/2001 vp).

Oikeusasiamiehen käytännössä on myös hyväksytty potilaiden tekemät sopimukset omaisuuden hallussapidosta ja yhteydenpidon rajoittamisesta. Toimenpiteitä ei tällöin ole pidetty mielenterveyslaissa tarkoitettuina rajoituksina.¹

Potilaan oikeusturva edellyttää kuitenkin, että potilaille tiedotetaan siitä, että heillä on oikeus saada omaisuuden haltuunotosta tai yhteydenpidon rajoittamisesta valituskelpoinen päätös. Tämän vuoksi osastojen ohjeissa tai niiden yhteydessä olisi ilmoitettava tästä mahdollisuudesta esimerkiksi seuraavalla tavalla: "Jos potilas ei hyväksy hänen omaisuutensa haltuunottoa tai yhteydenpitonsa rajoittamista tämän ohjeen mukaisesti, hänellä on oikeus saada siitä kirjallinen päätös valitusosoituksineen."

Oikeusasiamiehen kannanotto

Oikeusasiamies kehottaa sairaalaa ottamaan huomioon edellä esitetyt näkökohdat osasto-ohjeita uudistettaessa. Hänen mielestään osastojen "lupakäytännöistä" tulisi pyrkiä luopumaan. Lisäksi hän kehottaa sairaalaa välittömästi tiedottamaan potilaille heidän oikeudestaan saada valituskelpoinen päätös omaisuuden haltuunotosta ja yhteydenpidon rajoittamisesta.

5.2.2 Potilaille ja omaisille jaettava informaatio

Vuonna 2008 Suomeen tekemällään tarkastuksellaan Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitean (CPT) oli huolissaan siitä, että sen pitkäaikaista suositusta, jonka mukaan kaikille uusille sairaalaan otetuille potilaille (ja heidän sukulaisilleen) annettaisiin järjestelmällisesti esite, jossa on ymmärrettävällä tavalla esitetty kaikki potilaiden oikeudet (mukaan lukien oikeus valittaa asianmukaisille ulkopuolisille elimille), ei ole noudatettu. CPT toisti suosituksensa siitä, että tällainen esite laaditaan ja annetaan järjestelmällisesti potilaille ja heidän perheilleen silloin, kun potilas otetaan sairaalaan.²

Samanlainen vaatimus sisältyy Euroopan neuvoston ministerikomitean suositukseen mielenterveyden häiriöistä kärsivien ihmisoikeuksien ja ihmisarvon suojelusta:³

¹ Esim. oikeusasiamiehen päätökset 28.3.2007 (dnro 578/4/05) ja 19.2.2010 (dnro 3605/4/08). Päätökset on luetavissa oikeusasiamiehen verkkosivuilla osoitteessa www.oikeusasiamies.fi (oikeusasiamiehen ratkaisut).

² Selonteko Suomen hallitukselle Kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean (CPT) käynnistä Suomessa 20.–30. huhtikuuta 2008 (epävirallinen käännös), kohta 141.

³ Recommendation Rec(2004)10 of the Committee of Ministers to member states concerning the protection of the human rights and dignity of persons with mental disorder. Article 22, Right to information: (1) Persons subject to involuntary placement or involuntary treatment should be promptly informed, verbally and in writing, of their rights and of the remedies open to them. (2) They should be informed regularly and appropriately of the reasons for the decision and the criteria for its potential extension or termination. (3) The person's representative, if any, should also be given the information.

Oikeusasiamies totesi, että sairaalan esite "Tietoa Niuvanniemen sairaalasta potilaille ja heidän omaisilleen" sisältää monipuolista tietoa sairaalan organisaatiosta, valvontaviranomaisista, mielentilatutkimuksesta ja oikeuspsykiatrisesta hoidosta. Aineisto on myös julkaistu sairaalan verkkosivuilla.

Oikeusasiamiehen kannanotto

Oikeusasiamiehen mielestä sairaalan esite ja edellä mainitut sairaalan rajoitusohjeet täyttävät yhdessä melko hyvin CPT-komitean esittämät vaatimukset. Aineistossa ei kuitenkaan selosteta muiden kuin ns. kriminaalipotilaiden hoitoonmääräämismenettelyä. Potilaan oikeuksia koskevan aineiston löytäminen eri lähteistä saattaa myös olla vaikeaa.

Oikeusasiamies suositti edellä mainitun aineiston täydentämistä hoitoonmääräämismenettelyä koskevalla esityksellä. Hän esitti myös harkittavaksi erillisen oikeusturvaoppaan laatimista tai potilaan oikeudelliseen asemaan ja hänen oikeusturvaansa liittyvien ohjeiden koostamista muulla tavoin.

5.2.3 Henkilöntarkastus ja -katsastus

Oikeusohjeet

MTL 22i §:ssä säädetään henkilöntarkastuksesta ja -katsastuksesta seuraavaa (alleviivaukset lisätty):

Jos on perusteltua syytä epäillä, että potilaalla on vaatteissaan tai muutoin yllään 22 g §:ssä tarkoitettuja aineita tai esineitä, hänelle saadaan asian selvittämiseksi toimittaa henkilöntarkastus. Jos on todennäköisiä syitä epäillä, että potilas on päihdyttävän aineen vaikutuksen alainen tai että hänellä on niitä tai 22 g §:ssä tarkoitettuja aineita tai esineitä kehossaan, hänelle saadaan toimittaa henkilönkatsastus, joka käsittää potilaan ruumiin tarkastamisen, puhalluskokeen, veri-, virtsa- tai sylkinäytteen ottamisen. Näytteen antamisesta tai kokeen suorittamisesta ei saa aiheutua tarpeetonta haittaa potilaalle.

Henkilöntarkastuksen tai -katsastuksen toimittamisesta päättää potilaan hoidosta vastaava lääkäri, ja se on tehtävä toimintayksikön henkilökuntaan kuuluvan kahden terveydenhuollon ammattihenkilöstä annetussa laissa (559/1994) tarkoitetun ammattihenkilön läsnä ollessa. Henkilönkatsastuksen saa suorittaa vain terveydenhuollon ammattihenkilö. Lääketieteellistä asiantuntemusta vaativan tutkimuksen saa suorittaa vain lääkäri. Tarkastuksista on tehtävä merkinnät potilasasiakirjoihin.

Lainvalmisteluasiakirjoissa esitöissä ei ole lähemmin käsitelty henkilöntarkastusta koskevaa toimenpidekynnystä ("perusteltua aiheutta epäillä"). Sen sijaan hallituksen esityksessä (HE 113/2001 vp) todetaan, että henkilönkatsastus merkitsee vakavaa puuttumista tarkastettavan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja että sitä koskevassa

säännöksessä tarkoitetut "todennäköiset syyt" asettavat sen soveltamiselle korkeamman kynnyksen kuin henkilöntarkastukselle. Todennäköisyyttä voidaan esityksen mukaan arvioida esimerkiksi potilaan käyttäytymisen ja aiemman päihteiden käytön perusteella.

Henkilöntarkastusta ja -katsastusta koskevien käsitteiden sisällön osalta hallituksen esityksessä viitataan pakkokeinolain (450/1987) vastaaviin säännöksiin. Tämän vuoksi johdatusta toimenpiteiden edellytysten tulkintaan voidaan hakea rikosprosessuaalisen lainsäädännön tulkintakäytännöstä, jota on selostettu esitutkinta- ja pakkokeinolakeja koskevassa hallituksen esityksessä (HE 14/1985 vp) seuraavasti:

Ilmaisu "on syytä epäillä" merkitsee lakiehdotuksessa käytetyistä ilmaisuista pienintä todennäköisyyden asetetta. Esimerkiksi esitutkintaan olisi ryhdyttävä, kun rikosta on syytä epäillä. Rikosta on syytä epäillä, kun asioita huolellisesti harkitseva ihminen havaintojensa perusteella päätyy tällaiseen tulokseen. Tätä suurempaa todennäköisyyden astetta merkitsevät ilmaisut "on todennäköistä" sekä "todennäköisin syin epäilty". Nämä ilmaisut tarkoittavat, että pitää olla enemmän todennäköistä, että epäily osoittautuu oikeaksi kuin että se osoittautuu vääräksi. Matemaattista ilmaisua käyttäen todennäköisyyden tulee olla yli 50-prosenttinen. Käytännössä toimenpidettä ei kuitenkaan aina pidetä oikeutettuna heti, kun todennäköisyyden alaraja on ylitetty. Edellä lueteltujen ilmaisujen yläpuolelle sijoittuu ilmaisu "erittäin pätevin perustein voidaan olettaa".

Oikeusasiamiehen laillisuusvalvontakäytännössä esitutkinnan aloittamiseen liittyvää "syytä epäillä" -kynnystä on kuvailtu muun muassa siten, että epäilylle tulee olla syynsä eli epäilyn tueksi tulee olla jotakin konkreettista selvitystä. Pelkkä ylimalkainen epäily ei ole riittävä. Ilmaisu "perusteltua syytä epäillä" sijoittuu ilmaisujen "on syytä epäillä" ja "todennäköisin syin epäilty" väliin. Samanlaisista ilmauksista huolimatta erilaisten toimenpiteiden näytöllisiä edellytyksiä ei kuitenkaan voi suoraan rinnastaa. Tämä johtuu ensinnäkin siitä, että näyttötilanteet ovat erilaisia – kaikkien toimenpiteiden osalta näyttöä ei käytännössä voi olla samassa määrin esimerkiksi sen vuoksi, että toimenpiteet ajoittuvat rikosprosessin eri vaiheisiin. Näin ollen onkin otettava huomioon, minkä tasoista näyttöä on ylipäättään realistista odottaa saatavan. Näyttökynnyksen ylittymisen edellytyksiä harkittaessa on otettava huomioon myös toimenpiteen tarkoitus ja se, miten voimakkaasti toimenpide puuttuu yksilön oikeusasemaan.

Henkilöntarkastukselle ja -katsastukselle asetetut edellytykset, kuten monet muutkin näyttökynnykset, tähtäävät siihen, että perusoikeutena suojattuun oikeushyvään, tässä henkilökohtaiseen koskemattomuuteen, ei voida puuttua perusteetta tai riittämättömin perustein. Jos toimenpiteen edellytyksenä olevaa näyttökynnystä ei tulkita asianmukaisen tiukasti, henkilökohtaisen koskemattomuuden perustuslaissakin turvattu suoja vesittyy. Lainsoveltajan tulee siten aina harkita huolelli-

sesti, mitä konkreettisia tosiseikkoja epäilyn tueksi on ja miten vahvoja ne ovat näyttöarvoltaan. Kussakin yksittäistapauksessa on myös tehtävä kokonaisarviointi.

Henkilöntarkastuksen ja -katsastuksen tarkoitus on turvata osastojen järjestys ja turvallisuus. Potilaan lääketieteelliseen hoitoon liittyvien tutkimusten suorittamisesta säädetään erikseen MTL 22b ja c §:ssä.

Henkilöntarkastusta ei ollut kirjattu lainmukaisesti

Sairaalan rajoitusluettelon mukaan - - - osastolla - - - on 25 potilaille suoritettu henkilöntarkastus. Potilasasiakirjoihin on jokaisen potilaan kohdalle tehty merkintä "Plaalle suoritettu osastontarkastuksen yhteydessä henkilöntarkastus". Asiakirjoissa ei ole merkintää siitä, kuka toimenpiteen on määrännyt.

Oikeusasiamies katsoi, että toimenpiteen kirjaaminen ei täytä laissa asetettuja vaatimuksia. Kirjauksesta ei käynyt ilmi toimenpiteen määränneen lääkärin nimeä (MTL 22i §:n 2 mom.). Siitä ei myöskään käynyt ilmi, millä perusteella kyseessä olevassa tapauksessa oli "perusteltua syytä epäillä", että tarkastetuilla potilaalla on hallussaan kiellettyjä aineita tai esineitä (MTL 22i §:n 1 mom.).

Oikeusasiamies piti myös ongelmallisena sitä, että merkintöjen mukaan ilmeisesti kaikille osaston potilaille on tehty henkilöntarkastus. Mielenterveyslaissa ei ole vankeuslain (767/2005) 16 luvun 5 §:ää vastaavaa säännöstä (eritystarkastus), jonka mukaan henkilöntarkastus saadaan tietyn edellytyksin toimittaa kaikille osastolle sijoitetuille henkilöille. Mielenterveyslain 22i §:n säännös näyttäisi edellyttävän henkilöntarkastuksen tai -katsastuksen edellytysten arvioimista erikseen kunkin potilaan kohdalla. Oikeusasiamies ei kuitenkaan pitänyt poissuljettuna, että laissa tarkoitettu perusteltu epäily voisi jossakin kohdistua kaikkiin osaston potilaisiin. Epäilyn peruste tulisi kuitenkin kirjata.

Henkilönkatsastukselle ei ole esitetty lainmukaista perustetta

Osastolla - - - suoritettiin - - - mielentilatutkittavan henkilönkatsastus. Potilasasiakirjamerkintöjen mukaan kyseessä oli vankilasta mielentilatutkimukseen saapuva potilas. Merkinnöistä ei käy ilmi, millä perusteella oli "todennäköisiä syitä epäillä" että tutkittava oli päihdyttävien aineiden vaikutuksen alainen tai että hänellä oli kiellettyjä aineita tai esineitä kehossaan (MTL 22i §:n 1 mom.).

Oikeusasiamies totesi, että edellä mainittu edellytys ei täyty vain sillä perusteella, että henkilö saapuu vankilasta. Epäilyn on perustuttava konkreettiseen tosiseikkaan, esim. vankilasta saatuun vihjeeseen. Kuten edellä on käynyt ilmi, pitää olla enemmän todennäköistä, että epäily osoittautuu oikeaksi kuin että se osoittautuu vääräksi.

Potilaskertomukseen on tosin merkitty, että tarkastus suoritettiin yhteistyössä tutkittavan kanssa. Tutkittavan suostumukseen perustuvaan henkilökatsastukseen on kuitenkin oikeusasiamiehen käytännössä suhtauduttu varauksellisesti. Vuonna 1997 annetussa ratkaisussa⁴ apulaisoikeusasiamies totesi seuraavaa:

Vanki voi alisteisesta asemastaan johtuen olla ainakin oman käsityksensä mukaan siinä tilanteessa, ettei hänellä tosiasiasa ole mahdollisuutta kieltäytyä tutkimuksesta tai kuvitella, että kieltäytyminen johtaa joihinkin muihin hänelle epämieluisiin seuraamuksiin. Näistä syistä vangin suostumukseen pakkokeinojen käytössä tulee käsitykseni mukaan suhtautua pidättyvästi.

Lisäksi vankeinhoitoviranomaisten on käsitykseni mukaan tiedotettava vangeille hänen oikeuksistaan oma-aloitteisesti etenkin silloin, kun suunniteltu toimenpide edellyttää vangin suostumusta. Tällaisissa tapauksissa on erityisen tärkeää huolehtia siitä, että vangilla on mahdollisuus muodostaa mielipiteensä oikeudellisesta asemastaan oikeiden tietojen perusteella.

Ratkaisussa todettiin myös, että ollakseen pätevä suostumuksen on oltava vapaaehtoinen ja annettu olosuhteissa, joissa suostuja on selvillä siitä, ettei hänellä ole laillista velvollisuutta alistua toimenpiteeseen.

Oikeusasiamies totesi, että nyt kyseessä olevassa tapauksen merkinnöistä ei käy ilmi, täytyivätkö henkilökatsastuksen laissa asetetut edellytykset tai oliko potilas antanut toimenpiteeseen suostumuksensa tietoisena siitä, että hän olisi voinut siitä kieltäytyä. Lisäksi toimenpidettä nimitetään sekä henkilökatsastukseksi että -tarkastukseksi, vaikka on kyse samasta toimenpiteestä.

Oikeusasiamiehen kannanotto

Koska kyseessä oleva potilas ei kuitenkaan merkintöjen mukaan ole vastustanut tarkastusta, oikeusasiamies ei katso aiheelliseksi ryhtyä selvittämään asiaa tarkemmin. Sen sijaan hän kehottaa sairaalaa vastaisuudessa noudattamaan edellä mainittuja periaatteita henkilön-tarkastuksia ja katsastuksia suoritettaessa.

Henkilöntarkastuksen ja -katsastuksen valvonta

MTL 22k §:n 2 momentin mukaan itsemääräämisoikeuden rajoitusten käytön seurannan ja valvonnan turvaamiseksi on hoitoyksikössä pidettävä erillistä luetteloa rajoituksista. Säännöksen 3 momentin mukaan luettelon sisällöstä säädetään tarkemmin sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön asetuksella.

⁴ Apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu 9.6.1977 (dnro 660/4/96). Toimintakertomus 1997, s. 112.

Sosiaali- ja terveysministeriö on 22.5.2002 antanut asetuksen potilaan itsemääräämisoikeuden rajoittamisen valvonnasta. Asetuksen 2 §:n mukaan MTL 22 k §:n 2 momentissa tarkoitettuun rajoitustoimenpiteitä koskevaan luetteloon henkilöntarkastus- ja katsastus on merkittävä koodilla 800. Luettelon lisäksi rajoituksesta on tehtävä merkintä potilasasiakirjoihin. Asetuksessa ei eroteta henkilöntarkastusta ja -katsastusta, vaan molemmat tulee asetuksen mukaan kirjata koodilla 800.

Oikeusasiamiehen kannanotto

Oikeusasiamiehen mielestä asetuksen mukainen kirjaamistapa ei ole omiaan korostamaan henkilöntarkastuksen ja -katsastuksen eroa. Henkilönkatsastus merkitsee huomattavasti vakavampaa puuttumista tarkastettavan henkilökohtaiseen koskemattomuuteen kuin henkilöntarkastus. Tämän vuoksi olisi perusteltua, että toimenpiteitä käsiteltäisiin valvonnassa eri toimenpiteinä. Oikeusasiamies päätti tehdä sosiaali- ja terveysministeriölle esityksen asetuksen muuttamiseksi.

5.2.4 Potilaiden eristäminen

Oikeusohjeet

MTL 22e §:ssä säädetään seuraavaa:

Erityiset rajoitukset

Potilas saadaan vastoin tahtoaan eristää muista potilaista:

- 1) jos hän käyttäytymisensä tai uhkauksensa perusteella todennäköisesti vahingoittaisi itseään tai muita,
- 2) jos hän käyttäytymisellään vakavasti vaikeuttaa muiden potilaiden hoitoa tai vakavasti vaarantaa omaa turvallisuuttaan tai todennäköisesti vahingoittaa omaisuutta merkittävästi, taikka
- 3) jos potilaan eristäminen on välttämätöntä muusta erittäin painavasta hoidollisesta syystä.

Eristetylle potilaalle on annettava soveltuva vaatetus.

Edellä 1 momentissa tarkoitetuissa tilanteissa hoitohenkilökuntaan kuuluva saa käyttää potilaan kiinnipitämiseen tämän eristämiseksi välttämättömiä voimakeinoja. Asiasta on välittömästi ilmoitettava potilasta hoitavalle lääkärille.

Potilasta voidaan pitää kiinni muissakin kuin 1 momentin 1 ja 2 kohdassa mainituissa tilanteissa, jos se hoidollisista syistä on välttämätöntä.

Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettussa tilanteessa potilas saadaan myös sitoa vyöllä tai muulla vastaavalla tavalla, jolleivät muut toimenpiteet ole riittäviä.

Potilaan eristämisestä ja sitomisesta päättää potilasta hoitava lääkäri suorittamansa tutkimuksen perusteella. Kiireellisissä tapauksissa hoitohenkilökuntaan kuuluva saa väliaikaisesti eristää tai sitoa potilaan, minkä jälkeen asiasta on välittömästi ilmoitettava lääkärille.

Eristämistä koskevat ohjeet ja käytännöt

Sairaalan eristämistä ja sitomista koskevat ohjeet ovat lainmukaiset. Sairaalassa on myös seurantajärjestelmä, jonka avulla rajoitusten käytöstä ja väkivaltatilanteista eri osastoilla saadaan tilastotietoa (liite 5–6). Vuonna 2009 sairaalassa on alkanut kehittämisprojekti pakko-keinojen vähentämiseksi, jonka tulokset ovat lupaavia (liite 7).

Yksittäiset eristämisyksöt saattavat kuitenkin olla poikkeuksellisen pitkiä. Potilaiden oloihin eristämisen aikana on kuitenkin ryhdytty kiinnittämään enemmän huomiota. Potilailla on mm. oikeus pitää lehtiä ja kännykkää eristyksessä ja huoneessa on patjan lisäksi pehmeitä huonekaluja. Tästä ei kuitenkaan ole mainintaa sairaalan rajoitusohjeissa, vaan niissä on vain toistettu laissa oleva säännös siitä, että eristetyille potilaalle on annettava soveltuva vaatetus.

Oikeusasiamiehen kannanotto

Oikeusasiamiehen mielestä sairaalan rajoitusohjeista tulisi käydä ilmi, että eristetyillä potilaalla on oikeus pitää lehtiä ja kännykkää ja heidän oloaan helpottavia esineitä, jos hänen terveydentilansa sen sallii.

Pitkät eristykset

Aluehallintovirastolle 30.8.2010 annetun ilmoituksen mukaan pisimmät eristämisyksöt olivat alkaneet 9.12.2008, 11.2.2010, 24.2.2010 ja 2.7.2010. Kyseessä olevat potilaat eivät kuitenkaan jatkuvasti ole eristettyinä, vaan he viettävät osan aikaa osastolla tai omassa huoneessaan vointinsa mukaan. Ostolla olon aikana heillä saattaa olla ns. lyöjän liivit.

Oikeusasiamies on vuonna 10.6.2002 antamassaan päätöksessä (dnro 915/2/00) selvittänyt osa-aikaisten eristysten pitkää kestoa. Tuolloin sairaalan menettely todettiin lainmukaiseksi.

Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen komitea (CPT) vieraili edellä mainitulla (kohta 5.2.2.) tarkastuksellaan valtion Vanhan Vaasan mielisairaalassa. Komitean tarkastuskertomuksessa todetaan sairaalan eristämiskäytännöstä seuraavaa:

(132) - - - Vanhan Vaasan sairaalassakaan ei havaittu liiallista turvautumista mekaanisiin rajoituskeinoihin. Päinvastoin, siellä tunnuttiin luottavan liiallisesti eristämiseen, joka tapahtui joko erityisessä eristyshuoneessa tai potilaan omassa huoneessa (joka oli yleensä ainakin osittain tyhjennetty huonekaluista). Esimerkiksi sairaalan johdon valtuuskunnalle käynnin aikana

toimittamien tietojen mukaan eristämistä oli käytetty - - - usein usean päivän ajaksi ja joskus yli 100 päivän ajaksi kerrallaan.

CPT haluaa tässä yhteydessä painottaa, että haavoittuvan, henkisesti häiriintyneen potilaan lukitsemista yksin huoneeseen on käytettävä hyvin varovasti. Sen tulisi olla viimeinen mahdollinen keino, ja sitä tulisi käyttää mahdollisimman lyhyen ajan; eristämiseen ei pitäisi turvautua – kuten Vanhan Vaasan sairaalassa näyttää tilanne olevan – siitä syystä ettei ole olemassa vaihtoehtoisia keinoja, henkilökuntaa tai järjestelmää. Lisäksi potilaiden kanssa tulisi aina tehdä jälkipuinti eristämistoimenpiteen päättyessä, jotta voidaan selittää sen syy.

Lisäselvitys

Oikeusasiamies piti potilaan kuukausia tai jopa vuosia kestävästä asumisesta eristysluonnon huolestuttavana ja päätti selvittää potilaiden pitkien eristämisen mahdolliset vaihtoehdot.

Eristäminen karkumatkan jälkeen

Potilasasiakirjamerkintöjen mukaan potilas oli - - - yrittänyt karata. Hoitaja oli kuitenkin juossut potilaan kiinni ja saanut potilaan palaamaan sairaalan ilman vastarintaa. Tämän jälkeen hoitajat olivat välittömästi, klo 12.25, vieneet potilaan eristykseen. - - -

Lisäselvitys

Oikeusasiamies päätti selvittää erikseen eristämisen lainmukaisuuden.

Eristettyjen potilaiden vaatetus ja muut olosuhteet

MTL 22 e §:n mukaan eristetyille potilaalle on annettava soveltuva vaatetus. Säännöksen perusteluiden mukaan ihmisarvoiseen kohteluun kuuluu asianmukainen vaatetus myös eristystilanteissa. Itsemurhavaarassa olevan henkilön vaatetuksen tulee olla sellainen, ettei sitä voi käyttää itsemurhan välineenä (Hallituksen esitys 113/2001 vp, s. 25).

Edellä mainitulla potilaalla oli merkintöjen mukaan varustuksenaan "patja, repijän täkit x 3, juoma-astia, virtsa-astia, kuutio ja kiila. Vaatteita".

Erästä toisesta potilaasta tehtyjen merkintöjen mukaan potilas oli ollut eristettynä 19 tuntia sillä perusteella, että hän oli vaarallinen muille. Lääkärin tekemien merkintöjen mukaan potilas ei ollut itsetuhoinen. Siitä huolimatta potilas oli eristetty alusasussa. Hänen muu varustuksensa oli "patja, kuutio, repijäntäkit, palju ja blankot."

Lisäselvitys

Oikeusasiamies päätti selvittää erikseen potilaiden vaatetuksen ja muun varustuksen lainmukaisuuden.

Kehitysvammaiset potilaat

- - -

Aluehallintoylilääkärin haastattelun perusteella Niuvanniemen sairaala ei ole tarkoituksenmukainen hoitopaikka näille vaikeahoitoisille kehitysvammaisille potilaille.

- - -

Oikeusasiamiehen kannanotto

Asia ei anna oikeusasiamiehelle aihetta toimenpiteisiin Niuvanniemen sairaalan osalta. Hän totesi, että Valtioneuvosto on 21.1.2010 tehnyt periaatepäätöksen ohjelmaksi kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi vuosina 2010–2015 ja päättänyt ohjelman toimenpiteiden toteuttamisesta. Tämän vuoksi oikeusasiamies päätti lähettää jäljennöksen tästä pöytäkirjasta sosiaali- ja terveysministeriöön huomioon otettavaksi periaatepäätöstä toteutettaessa.

Nuoret potilaat

- - -

Lisäselvitys

Oikeusasiamies päätti selvittää, millä tavalla Niuvanniemen sairaala pystyy vastaamaan nuorten potilaiden erityistarpeisiin.

5.3 Yksityisen vartioimisliikkeen palveluiden hankkiminen

5.3.1 Vartijoiden käyttö sairaalassa

Erään aikaisemmin ratkaistun asian (Dnro 917/4/07) yhteydessä saadun selvityksen mukaan poliisin kapasiteetti tarjota virka-apua mahdollisissa ongelmatilanteissa on rajallinen. Tämän vuoksi sairaala on tehnyt 15.12.2002 Kuopion Vartiointipalvelu Oy:n (KVP) kanssa sopimuksen turvallisuuspalvelujen järjestämisestä (liite 8).

Toimeksiantosopimuksen mukaan KVP:n tehtäviin kuuluvat muun muassa henkilöön kohdistuvat turvallisuuspalvelut, jotka voivat olla vartioimistehtäviä tai henkivartijatehtäviä. Nämä sisältävät väkivallan estämisen ja torjunnan, hoidossa avustamisen sekä potilaan, hoitohenkilökunnan ja sivullisen suojaamisen. KVP:n tehtäviin kuuluu myös aluevartiointi ja hälytyspalvelut. Hälytyspalvelut käsittävät peruspalvelun, jossa hälytysvartijat hoitavat toimeksiantajalta tulevat hälytykset, murtohälytykset ja muut aluevartiointiin liittyvät hälytykset.

Sekä vartiointiliikkeelle että sairaalan henkilökunnalle on korostettu, että vartija toimii hoitajan työnjohdon alaisena. Tarkoituksena ei ole siirtää hoitajien tehtäviä vartijoille, vaan teettää ulkopuolelta ostetulla vartija-avulla sellaisia tehtäviä, jotka kuuluvat enemmän heidän kuin hoitohenkilökunnan osaamisen piiriin. Sairaala on ostanut jo useiden

vuosien ajan vartijapalvelua työavuksi hoitohenkilökunnalle esimerkiksi kuljetus- tai ulkoilutilanteissa.

Sairaalan turvallisuuspalveluohjeen 22.5.2009 (liite 9) mukaan sairaalan toiminnassa käytetään apuna yksityisen vartiointiliikkeen vartijoita. Vartijoita käytetään toisaalta suojaus- ja avustustehtävistä ja toisaalta vaarallisten potilaiden saattotehtävistä. Ensiksi mainituissa tehtävissä vartijan tehtävä on väkivallan estäminen, potilaan, henkilökunnan ja sivullisten suojaaminen sekä hoidossa avustaminen. Vartija on tehtävässään vastuulliseksi määrätyn hoitajan alainen. Saattotehtävissä vartijan tehtävä on vaaratilanteiden ja potilaan pakenemisen estäminen. Vartija toimii hoitohenkilökunnan ohjeiden mukaan.

Sairaalan rajoitusohjeissa on maininta vartijoiden käyttämisestä potilaiden eristämässä ja sitomisessa (s. 11–12):

Eristämis- ja sitomistoimenpiteen turvallinen suorittaminen varmistetaan varaamalla siihen riittävästi henkilökuntaa. Hoitohenkilökunnan työavuksi tilataan tarvittaessa vartijatyövoimaa ja voidaan myös pyytää virka-apua poliisilta. . .

Henkilökunnan turvallisuus eristettyä potilasta hoidettaessa/valvottaessa taataan hankkimalla tarvittaessa lisähenkilökuntaa ja/tai vartijapalvelua. Henkilökunta ei saa mennä eristetyyn potilaan huoneeseen yksin. Kaikki osastolla työvuorossa olevat hoitajat eivät saa samanaikaisesti mennä eristyshuoneeseen.

Tarkastuksella saatujen tietojen mukaan vartijoita käytetään lisäksi ruokailujen ja suihkutusten yhteydessä sekä ulkoilutilanteissa. Näissä tilanteissa vartijat yleensä pysyttelevät taustalla eivätkä itse tartu potilaaseen. Hoitajat kokevat, että vartijoiden käyttö luo turvallisuutta henkilökunnalle. (liite 12).

5.3.2 Oikeusohjeet

Perustuslaki

Perustuslain 124 §:ssä säädetään, että julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lailla tai lain nojalla, jos se on tarpeen tehtävän tarkoituksenmukaiseksi hoitamiseksi eikä vaaranna perusoikeuksia, oikeusturvaa tai muita hyvän hallinnon vaatimuksia. Merkittävää julkisen vallan käyttöä sisältäviä tehtäviä voidaan kuitenkin antaa vain viranomaiselle.

Yksityisistä turvallisuuspalveluista annettu laki

Yksityisistä turvallisuuspalveluista annetun lain (282/2002, jäljempänä YTPL) 2 §:n 1 momentin 3 kohdan mukaan *vartioimistehtävällä* tarkoitetaan omaisuuden vartioimista, henkilön koskemattomuuden suo-

jaamista sekä vartioimiskohteeseen tai toimeksiantajaan kohdistuneiden rikosten paljastamista samoin kuin näiden tehtävien valvomista. Lain 9 §:n mukaan vartioimisliike ei saa ottaa vastaan toimeksiantoa, joka sisältää sitoumuksen ylläpitää yleistä järjestystä ja turvallisuutta.

Vartijan toimivaltuuksista säädetään lain 28 §:ssä. Ne ovat tiivistettyinä seuraavat:

- Oikeudettomasti vartioimisalueella oleskelevan henkilön poistaminen
- verekseltään tai pakenemasta tavatun rikoksentekijän tai rikoksen perusteella etsintäkuulutetun henkilön kiinniottaminen
- kiinniotetun henkilön tarkastaminen sen varmistamiseksi, ettei hänellä ole hallussaan esineitä tai aineita, joilla hän voi aiheuttaa vaaraa itselleen tai muille, ja näiden esineiden tai aineiden poistaminen
- tarpeellisten ja puolustettavien voimakeinojen käyttäminen edellä mainittujen toimenpiteiden yhteydessä, jos vartija niitä suorittaessaan kohtaa vastarintaa tai jos kiinniotettava pakenee.

Jokamiehen oikeudet

Edellä mainittujen toimivaltuuksien lisäksi vartija voi käyttää niin sanottuja jokamiehen oikeuksia, joita ovat hätävarjelu, pakkotila ja jokamiehen kiinniotto-oikeus.

Hätävarjelusta säädetään rikoslain 4 luvun 4 §:ssä seuraavaa:

Aloitettun tai välittömästi uhkaavan oikeudettoman hyökkäyksen torjumiseksi tarpeellinen puolustusteko on hätävarjeluna sallittu, jollei teko ilmeisesti ylitä sitä, mitä on pidettävä kokonaisuutena arvioiden puolustettavana, kun otetaan huomioon hyökkäyksen laatu ja voimakkuus, puolustautujan ja hyökkääjän henkilö sekä muut olosuhteet.

Jos puolustuksessa on ylitetty hätävarjelun rajat (hätävarjelun liioittelu), tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos olosuhteet olivat sellaiset, ettei tekijältä kohtuudella olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon hyökkäyksen vaarallisuus ja yllätyksellisyys sekä tilanne muutenkin.

Pakkotilasta säädetään rikoslain 4 luvun 5 §:ssä seuraavaa:

Muun kuin edellä 4 §:ssä tarkoitetun, oikeudellisesti suojattua etua uhkaavan välittömän ja pakottavan vaaran torjumiseksi tarpeellinen teko on pakkotilatekona sallittu, jos teko on kokonaisuutena arvioiden puolustettava, kun otetaan huomioon pelastettavan edun ja teolla aiheutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuhteet.

Jos oikeudellisesti suojatun edun pelastamiseksi tehtyä tekoa ei ole 1 momentin perusteella pidettävä sallittuna, tekijä on kuitenkin rangaistusvastuusta vapaa, jos tekijältä ei kohtuudella

olisi voinut vaatia muunlaista suhtautumista, kun otetaan huomioon pelastettavan edun tärkeys, tilanteen yllätyksellisyys ja pakottavuus sekä muut seikat.

Jokamiehen kiinniotto-oikeudesta säädetään pakkokeinolain (450/1987) 1 §:ssä seuraavaa:

Jokainen saa ottaa kiinni verekseltä tai pakenemasta tavatun rikoksentehtäjän, jos rikoksesta saattaa seurata vankeutta tai rikos on lievä pahoinpitely, näpistys, lievä kavallus, lievä luvaton käyttö, lievä moottorikulkuneuvon käyttövarkaus, lievä vahingonteko tai lievä petos. (12.7.2002/615)

Jokainen saa ottaa kiinni myös sen, joka viranomaisen antaman etsintäkuulutuksen mukaan on pidätettävä tai vangittava.

Kiinni otettu on viipymättä luovutettava poliisimiehelle.

Jos kiinniotettava tekee vastarintaa tai pakenee, kiinniottaja saa käyttää sellaisia kiinniottamisen toimittamiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina, kun otetaan huomioon rikoksen laatu, kiinniotettavan käyttäytyminen ja tilanne muutenkin. (13.6.2003/516)

Voimakeinojen käytön lioittelusta säädetään rikoslain (39/1889) 4 luvun 6 §:n 3 momentissa ja 7 §:ssä. (13.6.2003/516)

Järjestyslaki

Järjestyslain (612/2003, muut.723/2010) 22 §:n 1 momentin mukaan terveyden- tai sosiaalihuollon toimipisteen sijaintipaikan poliisilaitos voi paikan ylläpitäjän tai haltijan hakemuksesta antaa luvan asettaa järjestyksenvälvoijista annetussa laissa (533/1999) tarkoitettuja järjestyksenvälvoijia ylläpitämään poliisin tai rajavartiolaitoksen apuna järjestystä ja turvallisuutta. Säännöksen perusteluiden mukaan laitostyyppisiä yksiköitä ei kuitenkaan voi pitää järjestyslaissa tarkoitettuina yleisinä paikkoina (HE 239/2009 vp, s. 12).

Niuvanniemen sairaalaan ei ole asetettu järjestyksenvälvoijia.

5.3.3 Arviointi

Sairaalan turvallisuuspalveluohjeen mukaan vartijoiden tehtävänä on (1) väkivallan estäminen, potilaan, henkilökunnan ja sivullisten suojaaminen sekä (2) hoidossa avustaminen. Saattotehtävissä vartijan tehtävä on (3) vaaratilanteiden ja potilaan pakenemisen estäminen.

Perustuslain mukaan julkinen hallintotehtävä voidaan antaa muulle kuin viranomaiselle vain lain nojalla. Eräät mielenterveyslain mukaiset potilaiden perusoikeuksien rajoitukset saattavat lisäksi sisältää mer-

kittävä julkisen vallan käyttöä, joita ei perustuslain mukaan lainkaan voida antaa yksityisen hoidettavaksi.⁵

Mielenterveyslaissa ei ole säännöksiä hoitohenkilökunnalle kuuluvien tehtävien antamisesta yksityiselle. Sairaaloissa voidaan kuitenkin käyttää vartijoita yksityisiä turvallisuuspalveluja koskevan lainsäädännön mukaisesti. Kyse on siten siitä, millaisia tehtäviä vartijoiden suorittamiseksi annetaan ja riittävätkö vartijoiden toimivaltuudet sairaalan tilaamien palvelujen suorittamiseksi.

Lisäselvitys

Oikeusasiamies päätti selvittää tarkemmin vartijoiden käytön hoidossa avustamisessa sekä kuljetus- ja saatto tehtävissä sekä Niuvanniemen että Vanhan Vaasan sairaaloissa.

5.4 Potilaiden edunvalvonta

Sairaalan puolesta tuotiin esiin, että psykoosia sairastavalla potilaalla tulisi olla laillinen edustaja. Oikeuspsykiatristen potilaiden kohdalla omaiset eivät useinkaan avusta potilasta, koska suuri osa ns. kriminaalipotilaiden väkivallanteoista kohdistuu lähiomaisiin. Edustajaa tarvittaisiin hoitoon liittyvistä kysymyksistä neuvoteltaessa ja raha-asioista huolehtimista varten. Sairaalan mielestä maistraattien käytäntö ei vastaa potilaiden tarpeita.

Sairaalan mukaan maistraatit eivät määrää potilaalle edunvalvojaa kun potilaalla on hyvin vähän rahavaroja. Sairaanhoidolaitos joutuu käytännössä hoitamaan potilaan raha-asioita tämän antamalla valtakirjalla. Toisaalta potilas saattaa sairautensa vuoksi kieltäytyä hake-
masta hänelle kuuluvia etuuksia, kuten eläkettä.

Lisäksi henkilökunta joutuu toisinaan säännöstelemään potilaan rahankäyttöä esimerkiksi sen vuoksi, että potilas ei sairautentilansa takia pysty suunnittelemaan rahankäyttöään. Mielenterveyslaissa ei kuitenkaan ole tähän oikeuttavia säännöksiä.

Tarkastuksen jälkeen sairaala on toimittanut oikeusasiamiehelle lisäselvitystä edellä mainituista seikoista (liite 10). Oikeusasiamies päättää myöhemmin mahdollisista toimenpiteistä.

5.5 Potilaiden kanttiniostokset

Tarkastuksella potilaat toivat esiin, että he pitävät potilaskanttiin hin-
tatasoa liian korkeana esim. kahvin osalta. Heidän mielestään vas-
taavat tuotteet voisi ostaa edullisemmin muualta.

⁵ Eduskunnan oikeusasiamiehen päätös 4.3.2010 julkisen vallan käytöstä kunnallisessa terveydenhuollossa (dnro 711/2/09). Päätös on luettavissa oikeusasiamiehen verkkosivuilla osoitteessa www.oikeusasiamies.fi.

Lisäselvitys

Oikeusasiamies päätti pyytää sairaalalta lisäselvitystä sairaalaan kanttiinien tuotteiden myyntihintojen määräytymisestä sekä potilaiden mahdollisuuksista ostaa elintarvikkeita ja muuta henkilökohtaiseen käyttöön tulevaa omaisuutta muualta.

6 OIKEUSASIAMIEHEN TOIMENPITEET

Tarkastuksen perusteella oikeusasiamies ryhtyi seuraaviin toimenpiteisiin:

6.1 Oikeusasiamiehen kannanotot

Oikeusasiamies kehottaa sairaalaa ottamaan huomioon edellä jaksossa 5.2.1 esitetyt näkökohdat osasto-ohjeita uudistettaessa. Hänen mielestään osastojen "lupakäytännöistä" tulisi pyrkiä luopumaan. Lisäksi hän kehottaa sairaalaa välittömästi tiedottamaan potilaille heidän oikeudestaan saada valituskelpoinen päätös omaisuuden haltuunotosta ja yhteydenpidon rajoittamisesta.

Oikeusasiamies suositti potilaille ja heidän omaisilleen jaettavan informaatioaineiston täydentämistä hoitoonmääräämismenettelyä koskevalla esityksellä. Hän esitti myös harkittavaksi erillisen oikeusturvaoppaan laatimista tai potilaan oikeudelliseen asemaan ja hänen oikeusturvaansa liittyvien ohjeiden kokoamista muulla tavoin (edellä jakso 5.2.2).

Oikeusasiamies kehottaa sairaalaa vastaisuudessa noudattamaan edellä jaksossa 5.2.3 mainittuja periaatteita henkilöntarkastuksia ja katsastuksia suoritettaessa.

Oikeusasiamiehen mielestä sairaalan rajoitusohjeista tulisi käydä ilmi, että eristetyllä potilaalla on oikeus pitää lehtiä ja kännykkää ja heidän oloaan helpottavia esineitä, jos hänen terveydentilansa sen sallii (edellä jakso 5.2.4).

6.2 Lisäselvitykset

Oikeusasiamies päätti lähettää jäljennöksen tästä pöytäkirjasta Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle ja pyytää siltä lausuntoa ja selvitystä seuraavista kysymyksistä :

- Jakson 5.2.4 *pitkät eristykset* -kohdassa mainittujen potilaiden eristämisen mahdolliset vaihtoehdot, *eristäminen karkumatkan jälkeen* -kohdassa mainitun menettelyn lainmukaisuus sekä *eristettyjen potilaiden vaatetus ja muut olosuhteet* -kohdassa mainittujen potilaiden vaatetuksen ja muun varustuksen lainmukaisuus. (Dnro 1220/2/11)

- Millä tavalla Niuvanniemen sairaala pystyy vastaamaan jakson 5.2.4 *nuoret potilaat* -kohdassa mainittujen potilaiden erityistarpeisiin? (Dnro 1221/2/11)
- Vartijoiden hoitoon liittyvät avustustehtävät sekä kuljetus- ja saattotehtävät Niuvanniemen ja Vanhan Vaasan sairaaloissa (edellä jakso 5.2.4). (Dnro 1222/2/11)
- Sairaalaan kanttiinin tuotteiden myyntihintojen määräytyminen sekä potilaiden mahdollisuudet ostaa elintarvikkeita ja muuta henkilökohtaiseen käyttöön tulevaa omaisuutta muualta (edellä jakso 5.5). (Dnro 1223/2/11)

6.3 Esitykset sosiaali- ja terveysministeriölle

Oikeusasiamies päätti tehdä sosiaali- ja terveysministeriölle esityksen ministeriön 22.5.2002 potilaan itsemääräämisoikeuden rajoittamisen valvonnasta antaman asetuksen muuttamiseksi, koska asetuksessa ei eroteta henkilöntarkastusta ja -katsastusta (edellä jakso 5.2.3). (Dnro 1224/2/11)

Oikeusasiamies päätti lähettää jäljennöksen tästä pöytäkirjasta sosiaali- ja terveysministeriöön huomioon otettavaksi toteutettaessa valtioneuvoston 21.1.2010 tekemää periaatepäätöstä ohjelmaksi kehitysvammaisten asumisen ja siihen liittyvien palvelujen järjestämiseksi (edellä jakso 5.2.4).

6.4 Tiedoksianto Valviralle ja Itä-Suomen aluehallintovirastolle

Oikeusasiamies päätti lähettää jäljennöksen tästä pöytäkirjasta tiedoksi Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirastolle (Valvira) ja Itä-Suomen aluehallintovirastolle.

Pöytäkirjan vakuudeksi

Laatija:

Vanhempi
oikeusasiamiehensihteeri

Håkan Stoor